

LUCIDA INTERVALLA

PRILOZI ODELJENJA ZA
KLASIČNE NAUKE

BR. 41

FILOZOFSKI FAKULTET
U BEOGRADU
2012.

Lucida intervalla – Prilozi Odeljenja za klasične nauke
Periodično izdanje Filozofskog fakulteta u Beogradu
ISSN 1450-6645
Izlazi jedanput godišnje

Uredništvo

Marjanca Pakiž (gl. i odg. urednik),
Aleksandar Loma, Vojin Nedeljković, Boris Pendelj,
Sandra Šćepanović, Divna Soleil, Dragana Dimitrijević,
Dejan Matić (Najmingen, Holandija),
Daniel Marković (Sinsinati, SAD)

Prelom

Svetislav Bajić

Adresa

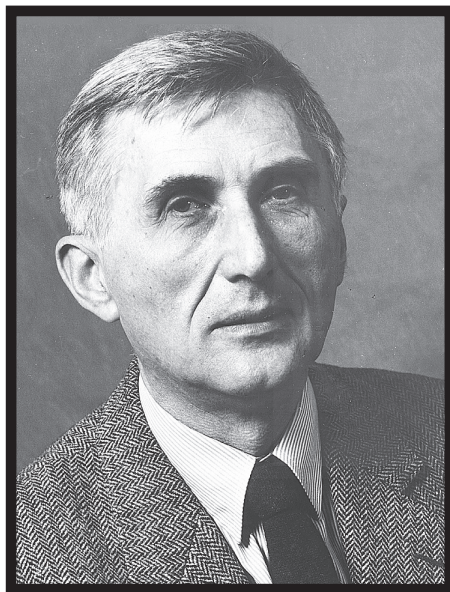
Čika-Ljubina 18–20, 11000 Beograd
tel. +381 11 2639 628

Žiro račun

840-1614666-19, s pozivom na broj 0302

Na osnovu mišljenja Ministarstva nauke
(413-00-1080/2002-01)

ova publikacija oslobođena je plaćanja opšteg poreza na
promet, shodno čl. 11 st. 7 Zakona o porezu na promet.

Slobodan Dušanić
1939—2012

klasični filolog
profesor Filozofskog fakulteta
član Srpske akademije

FUNCTOQUE IN NOBIS HABITABIT CORPORE LUMEN.

Dragana Grbić
Balkanološki institut
Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd

O jednom nedavno objavljenom latinskom nadgrobnom natpisu

Apstrakt: U radu je popravljeno čitanje i tumačenje jednog nedavno objavljenog latinskog nadgrobnog natpisa iz Crne Gore, čija je teritorija u rimsko doba pripadala provinciji Dalmaciji. Povodom ličnosti navedenih u natpisu ukazuje se na put naseljavanja italških porodica Pletorija i Stacija u priobalne dalmatinske gradove, a zatim i u unutrašnjost provincije.

Ključne reči: latinska epigrafika; latinska gentilna imena; rimska provincija Dalmacija; *municipium Splonistarum*; italške porodice.

Abstract: The paper offers an improved reading and interpretation of a recently published Latin funerary inscription from Montenegro, which belonged to the Roman province of Dalmatia. With regard to the persons referred to in the inscription, the author points to the paths of the settlement of the Italic families of *Plaetorii* and *Statii* in the coastal cities of Dalmatia, and later in the interior of the province.

Key words: Latin epigraphy; Latin gentilicia; Roman province of Dalmatia; *municipium Splonistarum*; Italic families.

Nedavno se pojavio epigrafski prilog u kojem je po prvi put objavljena stela sa natpisom, pronađena nedavno u selu Otilovići u okolini Pljevalja,¹ na teritoriji rimskog grada koji se najverovatnije zvao *Splonum*.² U pitanju je spomenik koji je zanimljiv sa više aspekata. Međutim, natpis nije dobro pročitan, sledstveno tome nije dobro ni protumačen.

U članku je predloženo sledeće čitanje:

*D(is) M(anibus) S(acrum) | Pletor(i) Maxi|mina vi|va sibi p(osuit) e|t
Victorino et Stat|ie (!) Fuscine (!) fi|lie (!) car(issimae) ac pi|ent(issimae)
m(emoriam) p(osuit) | marito.*

1) CVIJETIĆ 2012, sa fotografijama spomenika.

2) U naučnoj literaturi grad je poznat kao *municipium S.*, up. ALFÖLDY 1968; LOMA 1997 (o identifikaciji grada i njegovom imenu sa kritičkim osvrtom na svu ranije objavljenu literaturu); LOMA 2002, 160–162; 169–170.

Autor ukazuje da je reč *marito* napisana naknadno na donjoj ivici natpisnog polja, ali ne kaže, što je posao izdavača, odakle je ta reč ispala, tj. gde je klesar propustio da je ukleše, pa je onda, shvativši šta je uradio, stavio tu reč na kraj natpisa. Zatim, natpis nije preveden, samo je prepričan, ali tako da je u toj parafrazi izostala ličnost koja se pominje u natpisu: Viktorin.³ Potom sledi onomastički komentar o imenu *Pletor*, koje u natpisu, prema izdavačevom razrešenju, stoji u dativu. Ako bismo pokušali da prevedemo goreražrešeni tekst natpisa, to bi glasilo ovako: „Pletoru Maksimina za života postavi sebi i Viktorinu i Staciji Fuscini miloj i privrženoj ćerki postavi spomenik mužu“.

Dešava se da su latinski nadgrobni natpisi sročeni na lošem latinskom i nevešto, ali, po pravilu, podizaocima spomenika je važno, i tu se trude, da se zna ko je mrtav a ko živ, ko kome podiže spomenik, i u kakvim su odnosima, rodbinskim ili kakvim drugim, lica navedena u natpisu. U ovom slučaju te bitne stvari nisu jasne. Koji je od dvojice muškaraca Maksiminin muž? Pletor ili Viktorin? U kakvom je odnosu sa njom onaj drugi muškarac koji joj nije muž? To bi bilo jasno da je natpis dobro pročitao, tj. da je prvo ime u natpisu prepoznato i razrešeno kako treba. Naime, nije reč o ličnom imenu *Pletor*,⁴ već o Maksimininom gentilnom imenu *Plaetoria*, koje je ovde zabeleženo u skraćenom obliku. Sasvim je uobičajeno da se gentilna imena skraćuju, pogotovu ona najčešća. U ovom slučaju, iz kognomena koji je u nominativu jasno se vidi o kojem je padežu reč, to pokazuje i u celosti ispisano: *viva sibi*. Gentilicij je zabeležen u obliku *Pletor(ia)* umesto *Plaetor(ia)*.⁵ U pitanju je monoftongizacija diftonga *ae > e*, što je sasvim obična jezička pojava, pogotovo u epigrafskim tekstovima.⁶ Može se uočiti da je ovde sprovedena u čitavom natpisu: *Statie, Fuscine, filie*.

3) CVIJETIĆ 2012, 176: „Iz teksta se vidi da je spomenik za života podigla *Maximina*. Očigledno je njeno srodstvo sa *Statiom Fuscinom* (sic! D.G.), dok na bračne veze sa Pletorom ukazuje riječ *marito*, koju je klesar očigledno greškom izostavio pa naknadno uklesao na ramu natpisnog polja.“ O Viktorinu ni reči, ni tu, ni drugde u radu. U apstraktu (str. 173) stoji: „Iz natpisa doznajemo imena četvoro pokojnika (*Pletor, Maximina, Victorinus* i *Statia Fuscina*)“, tako je i u rezimeu na engleskom (str. 180).

4) Ime ne spada u latinska kognomina, v. SOLIN / SALOMIES 1994, 380. O njemu v. ALFÖLDY 1969, 267; ALFÖLDY 1969, 266; UNTERMANN 1970, 11–12; KATIČIĆ 1968, 90–94.

5) Isto gentilno ime posvedočeno je drugde u Dalmaciji i u Italiji sa redukovanim diftongom, v. primere citirane niže.

6) Up. npr. VÄÄNÄNEN 1981; HERMAN 2000, 31 (§4.1.); up. MIHĂESCU 1978, 184–185, §131; NEDELJKOVIĆ 2008, 19–21; up. NEDELJKOVIĆ 2012, 127–135, posebno 133. Gentilicij *Plaetorius* posvedočen je sa redukovanim diftongom i drugde u Dalmaciji (v. niže) i u Italiji.

Natpis treba razrešiti ovako:

*D(is) M(anibus) s(acrum) | Pl(a)eto|r(ia) Maxi|mina vi|va sibi {p(osuit)}
e|t Victor|ino || marito || et Stat|i(a)e Fuscina(a)e fili(a)e car(issimae) ac
pi|lent(issimae) m(emoriam) p(osuit).*

„Posvećeno Bogovima Manima. Pletorija Maksimina postavi spomenik sebi za života i Viktorinu || mužu || i Staciji Fuscini, miloj i privrženoj ćerki.“

Za *ac* umesto običnijeg *et* up. npr. *CIL* III 1981; *CIL* V 6015; *CIL* VI 2976; 3221; 30472; *AE* 1977, 178. Što se paleografskog komentara tiče, izdavač natpisa je propustio da ukaže na karakteristično slovo L u redovima 2 i 9, koje ima oblik grčke lambde.

Dakle, u natpisu su navedena tri, a ne četiri lica: Pletorija Maksimina, njen muž Viktorin i ćerka Stacija Fuscina. Sudeći po gentilnom imenu ćerke (*Statia Fuscina*), Viktorinov gentilicij je svakako bio *Statius* (sem ako bi Fuscina bila Maksiminina ćerka iz nekog ranijeg braka). On je ovde mogao biti omaškom ispušten, kao što je to slučaj sa rečju *marito*, koja je naknadno urezana, na okviru natpisnog polja.

Sudeći po tome kako je natpis konfuzno formulisan i nespretno uklesan, reklo bi se da je ova porodica pripadala nižim slojevima. Međutim, gentilna imena koja njeni članovi nose ukazuju na vezu sa italiskim porodicama koje su se doselile u Dalmaciju. Na to pitanje ćemo se ukratko osvrnuti u nastavku ovoga rada.

U republikansko doba, plebejska porodica Pletorija (*Plaetorii*), čije se poreklo vezuje za Tuskul ili Prenestu,⁷ pripadala je višim staležima. Pripadnika ovog *gens*-a bilo je i među rimskim senatorima.⁸ U Italiji je taj gentilicij epigrafski dobro posvedočen, a najveći broj potvrda potiče iz grada Rima i srednje Italije. Pod kraj Republike i u vreme ranog Principata *Plaetorii* su se proširili u Dalmaciju, preko severne Italije.⁹ Najranije

7) O tome vidi: WISEMAN 1971, 184, 251, br. 318–320; up. *ILLRP* 59, 689 = *ILS* 6214.

8) Up. npr. Cic. *Clu.* 45. 126; 53. 147. Za *gens Plaetoria* up. članke u *RE* XX/2, col. 1947–1953 (*Plaetorii*, *Plaetorius*); WISEMAN 1971, (u prethodnoj napomeni) 184, 251, br. 318–320. U doba Principata nisu značajni.

9) Up. *CIL* V 455, 541; 2052. Posvedočeni su i u liburnijskim gradovima Alveriji (*CIL* III 9889) i Aseriji (*AE* 2005, 1190)

potvrde tog gentilicija u Dalmaciji potiču iz veteranske kolonije *Aequum*,¹⁰ a njihovi nosioci su Italici. Među njima najrečitiji je natpis iz Potravlja kod Sinja (ILJug 1966, *Aequum*) *D(is) M(anibus) | Q(uinto) Plaeto|rio Q(uinti) f(ilio) Sergi|a Valenti de|functo anno|rum XV Q(uintus) Plae|torius Pud|e(n)s et N(a)evia | Secunda pa|rentes filio | infelicissi|mo posue|runt in fron|te p(edes) [...] in agro [p(edes)*. Spomenik ukazuje na rodbinske veze Pletorija sa drugom italiskom porodicom *Naevii*, koja je pripadala vladajućem sloju u toj koloniji¹¹ i koja je u tom području posedovala imanja.¹² U istom gradu javljaju se i *M. Plaetorius Albanus* (CIL III 2728) i *M. Plaetorius Valens* (CIL XI 23). Zajedno sa Pletorijima iz Ekvuma treba posmatrati i epigrafske potvrde iz Salone,¹³ gde se pripadnici ove porodice pominju više puta: *Pl(a)etori(a) Ursina* (CIL III 9279);¹⁴ *Pl(a)et[oria?]* (CIL III 2445); *L. Plaetorius Victorinus* (CIL III 9278); *[Plae]toria P[ri]mitiva*; *Plaetoria Victorina* (CIL III 13020); zatim, u dolini Trebižata, jedan vojnik kohorte *VIII vol(untariorum)* nosi ime *M. Plae(torius) P(---)* (CIL III 6365 = 8490).

Na osnovu natpisa se može pratiti kako se porodica Pletorija iz zaleđa Salone proširila prema jugoistočnom primorju, ka koloniji *Risinium*,¹⁵ čije je stanovništvo gotovo isključivo italskog porekla.¹⁶ Odatle su poznati *M. Plaet[orius?] M(arci) f. Sergia [---]* (CIL III 1730 = 8392, Perast) i *Plaetoria M(arci) f. Posilla* (CIL III 8399). Takođe, važna je činjenica da Marko Pletorije iz Rizinija ima istu tribu kao i *Q. Plaetorius Q(uinti) f. Sergia Valens* iz Ekvuma.¹⁷ Dalje, prisutni su bili i u zaleđu jugoistočnog primorja Dalmacije, gde se u dva natpisa iz Vuksan Lekića (teritorija Dokleje) pominju ličnosti *Plaetoria Titulla* i *Plaetoria Iulia* (ILJug 1848) i *L. Pl(a)etorius Vale(n)s* i *L(ucia) Pl(a)etoria* (CIL III 14602 = ILJug 1848a).¹⁸

10) Kolonija *Aequum* osnovana je pod Klaudijem: ALFÖLDY 1965, 119–121; WILKES 1969, 242 ili, verovatnije, pod Neronom: LOMA 2002, 152 i nap. 33.

11) WILKES 1969, 306. Za potvrde gentilicija *Naevius* u Dalmaciji up. ALFÖLDY 1969, 101–102.

12) WILKES 1969 uopšte ne pominje Pletorije iz Ekvuma; ALFÖLDY 1965, 120 kaže da su svakako Italici.

13) Up. ALFÖLDY 1965 119.

14) Ovaj natpis je citiran i kod CVIJETIĆ 2012, 176 nap. 11, doduše pogrešno, kao primer za lično ime *Pletor*.

15) O statusu kolonije antičkog Rizinija: ALFÖLDY 1965, 141 sa nap. 78, 142; LOMA 2010, 288, 297–298, i nap. 51.

16) WILKES 1969, 255.

17) *Sergia* je toj koloniji ograničena na gradske dostojanstvenike, dok je *Aequum* bio upisan u tribu *Tromentina*: ALFÖLDY 1965, 119 i nap. 206.

18) Spomenik je oštećen nakon objavljivanja (r. 1-2): *L.Pl(a)etorius Vale(n)s* | *L(uciae) Pl(a)etoriae filiae*. Up. AE 1901, 90.

Novi natpis, nađen u Otilovićima, značajan je jer definitivno potvrđuje prisustvo italske porodice *Plaetorii* u municipiju *Splonum*, zatim, rasvetljava njihove rodbinske veze sa porodicama *Stacija* (*Statii*)¹⁹ i *Pakonija* (*Paconii*),²⁰ o čijem smo prisustvu i aktivnostima na istoku Dalmacije nešto bolje obavješteni.²¹ Naime, taj gentilicij već je posvedočen u jednom natpisu iz tog grada, u kojem se javlja u još radikalnije skraćenom obliku *Pl()*, a takvo skraćivanje ukazuje da je u pitanju poznato ime:²² *D(is) M(anibus) s(acrum) | M(arco) Pl(aetorio) Ursino | q(ui) v(ixit) a(nnos) LV | L. Pac(onius) Barbar(io) | et Ursin[a] | b(ene) m(erenti) [p(osuerunt)]*.

Plaetorii su se, kao i druge italske porodice: *Caesii*, *Cipii*, *Egnatii*, *Lurii*, *Paconii*, *Statii*²³ u drugoj polovini II veka doselili u unutrašnjost, u istočnu Dalmaciju iz kolonije *Risinum*, u kojoj su činili gornji sloj; a tu su, kako smo videli, i *Pletoriji* posvedočeni.²⁴ Moguće je i to da su ličnosti iz novog natpisa bili pripadnici nižeg staleža, romanizovani domoroci. Oni su najpre mogli biti potomci oslobođenika uglednih i bogatih italskih porodica *Pletorija* i *Stacija*.²⁵

Literatura

ALFÖLDY, G. (1965) *Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien*, Budapest.

ALFÖLDY, G. (1968) „Municipium S(iculotarum ?)“, *RE Suppl.* XI, 1010–1016.

ALFÖLDY, G. (1969) *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*, Heidelberg.

CVIJETIĆ, J. (2012) Novi epigrafski spomenik iz Otilovića kod Pljevalja, *Starinar* LXXII/2012, 173–179.

19) ALFÖLDY 1965, 142 i nap. 84; ALFÖLDY 1969, 122–123; WILKES 1969, 232, nap. 1; 302; LOMA 2010, 147, 286 (nap. 36), 297–298.

20) ALFÖLDY 1965, 142 sa nap. 84; WILKES 1969, 256; DUŠANIĆ 2004, 544, nap. 42; DUŠANIĆ 2006, 90–91; LOMA 2010, 146.

21) ALFÖLDY 1965, 142; LOMA 2010, 147–148.

22) C. PATSCH, *GZM* 21, 1909, 128, br. 8 = C. PATSCH, *WMBH* XII, 1912, 125, br. 8, sl. 50 = *ILJug* 1718 (Komini); up. ALFÖLDY 1969, 110 s.v. *Plaetorius*.

23) O ovim porodicama: ALFÖLDY 1965, 142; LOMA 2010, 147.

24) LOMA 2010, 166, 147–148, i 296–298 sa nap. 55; up. *AE* 2009, 1005.

25) O oslobođencima koji su vodili poslove bogatih porodica u Dalmaciji v. DUŠANIĆ 2006 (naročito str. 93–94).

DUŠANIĆ, S. (2004) Roman Mining in Illyricum: Historical Aspects, *Dall'Adriatico al Danubio. L'Ilirico nell'età greca e romana. Atti del convegno internazionale Cividale del Friuli, 25–27 settembre 2003* (Gianpaolo Urso ed.), Pisa, 247–270.

DUŠANIĆ, S. (2006) Prosopografske beleške o rudarstvu u Gornjoj Meziji – porodice imućnih doseljenika na rudničkom tlu, *Starinar* LVI, 85–102.

HERMAN, J. (2000) *Vulgar Latin*, University Park, Pennsylvania.

KATIČIĆ, R. (1968), Die einheimische Namengebung von Ig, *Godišnjak CBI* VI/4, 61–120.

KATIČIĆ, R. (1978), *Ancient Languages of the Balkans*, The Hague / Paris.

LOMA, S. (1997) Zur Frage des Municipiums S. und seines Namens, u: *Mélanges d'histoire et d'épigraphie offerts à Fanoula Papazoglou*, Beograd, 185–230.

LOMA, S. (2002) *Princeps i peregrini incolae* u municipiju S(*plonistarum?*), *ŽA* 52, 143–179.

LOMA, S. (2005) Stanovništvo Polimlja u rimsko doba u svetlu epigrafskih i arheoloških svedočanstava, *Mileševski zapisi* 6, 2005, 10–19.

LOMA, S. (2010) *Klaudije Gal i Severovi novi senatori – istraživanja iz epigrafike, prosopografije i rimske političke istorije devedesetih godina II veka*, Beograd.

MIHĂESCU, H. (1978) *La langue latine dans le sud-est de l'Europe*, București / Paris.

NEDELJKOVIĆ, V. (2008) *Nacrt klasičnog latinskog vokalizma i prozodije*, Novi Sad – Sremski Karlovci 2008.

NEDELJKOVIĆ, V. (2012) *Uvod u proučavanje vulgarnog latiniteta I: fenomenologija i izvori*, Beograd.

SOLIN, H. / SALOMIES, O. (1994) *Repertorium nominum gentilium et cognominum Latinorum*, Hildesheim – Zürich – New York.

UNTERMANN, J. (1970) Venetisches in Dalmatien, *Godišnjak CBI* 7, 11–12.

VÄÄNÄNEN, V. (1981) *Introduction au latin vulgaire*, Paris.

WILKES, J. J. (1969) *Dalmatia*, London.

WISEMAN, T. P. (1971) *New Men of the Roman Senate*, Oxford.

Summary

Notes on a Recently Published Latin Funerary Inscription

The author proposes a new reading and interpretation of a recently published Latin funerary inscription (Cvijić 2012) that has been found in village Otilovići near Pljevlja, which in Roman times belonged to the *municipium S(plonum)*. Mistaking the gentile name of the woman *Plaetor(ia)* for a personal name *Pletor*, the editor speaks of four persons in the inscription, although only three are actually mentioned: the woman, *Plaetoria Maximina*, her husband *Victorinus*, and the daughter *Statia Fuscina*. Due to the misinterpretation, the important features of the inscription have been overlooked.

The inscription should read as follows: *D(is) M(anibus) s(acrum) | Pl(a) eto|r(ia) Maxi|mina vi|⁵va sibi {p(osuit)} e|t Victor|ino || marito|| et Stat|i(a) e Fuscin(a)e fi|li(a)e car(issimae) ac pi|¹⁰ent(issimae) m(emoriam) p(osuit)*.

At the beginning of the Principate, the Italic *Plaetorii* had spread to Dalmatia where they are first attested in the veteran colony of *Aequum* and in *Salona*, whence they had spread to the south-eastern part of the Dalmatian coast (*Risinium*) and its hinterland (*Doclea*). Like other Italic families (e.g. *Cipii*, *Egnatii*, *Lurii*, *Lusci*, *Paconii*, *Statii*), the *Plaetorii* had relocated from the coast to the interior in the second half of the II century. The new inscription is significant because it positively confirms the presence of the *Plaetorii* in *municipium S(plonum)*. The same gentile has already been epigraphically attested there (see note 22), only more radically abbreviated to *Pl()*, which indicates that the name was well familiar.

The persons commemorated here may well have been Romanised natives. They were probably freedmen or descendants of freedmen of the notable and wealthy Italic families of *Plaetorii* and *Statii*.

